

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

30 APRIL
1937

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

12^e JAARGANG
N° 4

UITGAVE DER VEREENIGING. SECRETARIAAT: VAN SPEIJKSTRAAT 20

ZONNENBURG.

Nu in het Centraal Museum eenige prenten en teekeningen ter bezichtiging gelegd zijn, volgt hier een overzicht van de geschiedenis van dit bolwerk, evenals dat gegeven is van de Morgenster en Sterkenburg in het Maandblad van 1930 (bl. 33—36) en van Manenburg in dat van 1934 (bl. 90—91).

Op 18 Maart 1551 toog Mr. Willem van Noort, „deser stadt metselriemeyster”, naar „mijn gen. heere van Bueren, stadthouder etc.”, om hem „deser stadt cleynne chaerte mitte patroenen, waer nae men maicken zoude die bollwercken gelegen d'een omtrent die Weertpoort ende d'ander after Sunte Servaes” te toonen, „waervan hij van mijnen gen. heere die stadthouder voorss. wederomme gebrocht heeft scriftellicke belieftenisse ende advyse”. Den 26^{en} Maart kwam hij van de reis terug.

Waarschijnlijk had men toen reeds van „heer Gerryt Ram, canonick then Dom” 108 roeden land en van Jan Boll 110 roeden gekocht, die „deser stadt nootlick behoeven most, omme eensdeels uyt te doen greven ende eensdeels te behouden totte grafte ende tsingel vant nye bolwerck”. Ook moest worden afgebroken „die huysinge ende schuer mit drie bergen, toebehoerende Jan Jacobss. wede., die daer stonde aent singel after tnye bolwerck gelegen after Sunte Servaes, daer nu die grafte vant voirss. bollwerck gegreven ende die singel mede geleyt is”, en „afterwerts” weder opgebouwd.

In de weken van 27 April tot 9 Mei werd op „twee vloten ende in scouwen” gewerkt aan het verdiepen van den „borch-wall”, om de voor den bouw benoodigde materialen te kunnen aanvoeren. Een „grote cuyll”, om daarin de kalk te beslaan was reeds eerder „int zingel” gegraven. Op 22 Juni begon men „te dammen, te graven, te osen, funderen ende metselen”. Gestadig werd van toen af voortgewerkt „tot erectie, totter structuer ende int maecken vande nyeuwe bollwercke ofte fortalicie” tot 7 November 1551 toe. Het gereedgekomen metselwerk werd daarna met zand afgedekt en de wal, die voor den bouw van den ingang weggegraven was, weder gedicht.

Op 7 Maart 1552 hervatte men het werk. De wal werd weder „opgegraven ende die pijlres bloetgemaickt, omme die bogen daer op geslagen te worden”. Het vorige jaar had men om spoedig aan de groote hoeveelheden benoodigde steenen te komen, van begin Februari tot Pinksteren toe „van deser stadts mueren ende toirnen, gelegen after Sunte Servaes voirts streckende tot after Lepelenborch, boven offgelicht, gebroicken ende scoengemaict, omme gebesicht te werden int funderen van 't nyeuw bolwerck” 206.000 baksteen. Dit jaar, 1552, brak men van 6 Maart tot Paschen van den muur, „streckende van Sunte Servaesheck tot after Sunte Agnietenconvent ende die toirn aldaer ende vande pijlres vande selve muer”, daarna „vanden toirn after Sunte Quintijnsgasthuys” en eindelijk nog „vande pijlres vande muer after Sunte Marie” totaal 56.500 steenen af. Natuurlijk werden ook nieuwe steenen geleverd. In totaal werden ongeveer 2.500.000 steenen verwerkt, behalve nog de „hardesteen” voor de „hoickpunten, halff punten, bilioenen, kantelen, scoeten, hoecksteen, dulpers, decksels, harcksteen, waterlijsten, oversteeken, guetstenen, raemten, dacklijsten, baesgens ende andere hardesteenwerck”, dat door Willem van Noort bewerkt en geleverd werd. Hij leverde ook „die hardesteen mitten arbeyt vandien, die gegaen zijn totte sonne ende die letterstucken daeronder.” Het werk was in Mei reeds zoover gevorderd, dat „Goesen Janss., scilder” het „waickhuysgen”, dat boven op den hoek van het bolwerk geplaatst was, „mit verscheyden verwen” kon „stofferen” en de weerhaan vergulden. Ook „die grote sonne” had hij „gemaict ende die vergult ende after off geleyt mit blauw ende den datum, daer onder gestelt, gestoffeert ende uuytgevult”. Verder had hij „aen Sonnenborch bynnen inde stadt oick een sonne, die gemaict was voirde poirte, insgelijcx gevult ende gestoffeert mitte datum”.

Maar het werk was nog lang niet gereed. Zonder onderbreking werd „tot volcominge vande nyewe fortresse” nog doorgewerkt tot 8 October 1552. Daarna kon het werkmateriaal verwijderd worden. Van 15 tot 19 November werd de gracht op behoorlijke diepte gebracht. Toen kon men met gerustheid den komst verbeiden van „mijn gen. here die stadthouder, [die] tselfde werck quam besien”. In het geheel had men er gedurende 50 weken aan gewerkt.

Blijkens het bevel van den raad der stad van 13 December 1587, waarbij den „inwoenders ende besitters van de dry bolwercken, alse Sonnenburch, Manenburch ende Stoutenburch”, werd gelast „datelijck alle onreynicheyd ende andersins onder uutte selve te doen voeren ende die te reynigen ende ledighen”, was het bolwerk in huur of in gebruik gegeven, en verkeerde het inwendig in een eenigszins onoogelijken staat. Tevens werd den

genoemde bewoners verboden „aldaer van nu voortsaeen meer te tappen ofte ymants te drincken ofte speelen te setten", op verbeurte van het „bier daertoe in geleyt" en ontruiming van de woning.

Een halve eeuw later kreeg het bolwerk een andere bestemming: 11 Maart 1639 besloot de Vroedschap, „dat men het bolwerck Sonnenburch sal doen approprieren ende beplanten met cruyden, nodich tottet oefenen van de studenten inde medicine", hetgeen strekken moest „tot onderhoudinge ende bevorderinge vande faculteyt der medicijnen" van de hoogeschool. Het diende tot „hortus academicus", en de gebouwen werden benut tot het geven van „lessen ende demonstratien" door de professoren.

In 1725 werd de hortus verplaatst naar het daarvoor nog gebruikte terrein tusschen Nieuwegracht en Lange Nieuwstraat. Het bolwerk schijnt daarna korten tijd ledig gestaan te hebben, tot de Vroedschap op 1 October 1725 besloot aan Borchard de Vrij, wegens geleden schade aan diens huis op het bolwerk Lepelenburg, en aan Dr. Koenraet van Groenendael „bij provisie en gratis het gebruik van den ouden academietuin op 't bolwerk Zonnenburgh, met de twee huizingen daerop staende", te vergunnen.

Dr. Coenraed van Groenendaell stierf 23 December 1727. Het aan hem afgestane huis op het bolwerk schijnt hij niet bewoond te hebben: hij overleed „op den hoeck vande Domstrans". Het huis werd nog aan de weduwe gelaten. Borchard de Vrij bewoonde zijn huis wel: hij overleed 24 Juli 1729 „op d'wall op Sonnenburgh".

Ruim een jaar later, 9 October 1730, gaf de Vroedschap aan de gecommiteerden tot stads finantie opdracht, om „te examineren off en in wat voegen de twee huizen op stadtsbolwerk met de annexe tuinen genaemt Zonnenburgh... best publicq zouden kunnen worden verkogt". Vier maanden later kregen genoemde gecommiteerden machtiging om het bolwerk met de huizen „bij den opslagh" te verhuren, maar „specialijck op deze conditie, dat tot de nodige en ordinarijs reparatien der voorss. huizingen en bolwerk de materialen door deze stadt zullen worden geleverd, doch de daghueren en arbeidslonen zullen zijn en blijven tot laste van de bewoonders". Maar het bod, dat voor het huren gedaan werd, was naar de meening van gecommiteerden te laag, en dus zou alles onverhuurd gebleven zijn, als zich niet nog een huurder had opgedaan in den persoon van den „stads fabriccq" Pieter van den Tempel, aan wien op 2 Maart 1731 alles „uyt de hand" verhuurd werd voor 6 jaren tegen f 200.— per jaar, welke verhuring 5 Maart door de Vroedschap goedgekeurd werd.

Het viel Van den Tempel moeilijk, om de huursom te voldoen,

hoewel hij het kleinste der beide huizen „t'zijn profijte" onderverhuurde. Zoo vroeg en verkreeg hij 1 October 1736 „gratieuselijk remissie" van het op 1 Mei tevoren verschuldigde jaar huishuur, „zoo wegens het geringe tractement als andere geallegeerde redenen". Een gelijk verzoek, in Juli van het volgende jaar gedaan, werd afgewezen, maar twee maanden later, na herhaling, ingewilligd. Elk jaar werd nu het verzoek herhaald en ingewilligd tot Van den Tempel 17 October 1746 overleed.

Voor den opvolger van Van den Tempel werd 19 December 1746 een instructie vastgesteld, in het 17^e artikel waarvan bepaald werd: „En zal de stadsfabriekmeester genieten een tractement van agt hondert guldens . . . , daar en boven nog het groote huys Zonnenburgh genaamd". Deze bepaling gold ook voor de latere opvolgers in deze betrekking, het laatst voor Johannes van Embden, die echter eerst na den dood van zijn nog in leven zijnden voorganger van deze vrije woning genieten kon. Maar toen aan Van Embden in 1838 op verzoek ontslag gegeven werd, mocht hij ook nog tot zijn overlijden (Mei 1848) van de vrije woning blijven genieten.

Het kleinste der beide huizen werd blijkbaar door de stad zelf verhuurd. Gedurende Van Embden's tijd woonden er eerst C. van Zanten, een verwer van beroep, daarna H. R. van Egmond, die het beroep van kleermaker verwisselde met dat van bloemist.

Na den dood van Van Embden braken belangrijker jaren voor het bolwerk aan. Sinds kort was aan de hoogeschool verbonden C. H. D. Buys Ballot. Deze riep in Juni 1848 de bemiddeling van Curatoren in, om „het lokaal Zonnenburg, vroeger bewoond door den stadsarchitect Van Embden", tegen matigen prijs in huur te verkrijgen, met het doel om er op eigen kosten een meteorologisch observatorium in te richten. Burgemeester en Wethouders antwoordden 1 Augustus aan Curatoren, dat h. i. het huis „met zijne aanhoorigheden een pand uitmaakt van zooveel omvang en gemak en zoo aangenaam gelegen, dat een openbare verhuring gewis aan stads kas een aanzienlijk voordeel zoude opleveren". Maar zij stelden „te veel belang in nuttige, aan de Hoogeschool verbonden inrigtingen" om hun medewerking in dezen niet te verleen, en verklaarden zich bereid te bevorderen, dat het gewenschte perceel voor 6 jaren tegen *f* 300.— per jaar zou verhuurd worden, dat was 4 jaren korter en *f* 50.— hooger dan de hoogleeraar voorgesteld had. Maar hij bewilligde in de voorwaarden en vroeg er nog bij den berm en tuin „lopende onder langs het verhuurde". De huur van het geheel kwam in September of October tot stand voor *f* 330.—.

Op 20 Januari 1852 schreven Curatoren, dat het gebouw, „vroeger genaamd de Smeetoren" in slechten toestand verkeerde en hun daarover meerdere malen klachten bereikt hadden.

Zij hadden daarom uitgezien naar een andere „hooggelegene en genoegzame ruime grondvlakte" tot stichting van een nieuwen sterrewacht. Het bolwerk Zonnenburg achtten zij daartoe geschikt, mits daarover geheel, met inbegrip van het huisje door Van Egmond bewoond, kon worden beschikt. Onder mededeeling, dat prof. Buys Ballot met alle noodige veranderingen genoeg zou nemen, vroegen zij nu om het bolwerk voor het beoogde doel aan de hoogeschool af te staan. Burgemeester en Wethouders deden 26 Februari 1852 daartoe een voorstel aan den raad, die toen een commissie benoemde. Deze adviseerde 25 Maart in gunstigen zin. Op 29 April besloot de raad zonder hoofdelijke stemming tot den afstand van Zonnenburg; de Smeetoren zou weer aan de stad teruggegeven worden. Gedeputeerde Staten keurden 6 Mei 1852, de Koning 2 Maart 1853 het genomen besluit goed. Een paar maanden later had de teekening van het contract plaats, dat aan het bolwerk de bestemming zou geven tot de inrichting, waartoe het thans nog dient. K.

BAKKERS IN NOOD.

(Voortzetting van blz. 27).

Voor de rogge was de berekening als volgt:

een mud rogge (marktprijs)	f	6 — 10 — „
de „impost met de ceel"	„	2 — 11 — „
„maalloon met de verhoging"	„	„ — 8 — „
„opdragen van de markt"	„	„ — 2 — „
„twee ponden stuyfmeel voor den molenaar"	„	„ — 2 — „
„t benodigde van oly, blom en melk bij 't werken"	„	„ — 6 — „
„brand" minstens	„	„ — 14 — „
het arbeidsloon	„	2 — „ — „

Tezamen f 12 — 13 — „

Uit één mud rogge konden 78 brooden van „het bepaald gewigt" gebakken worden. Elk brood moest verkocht worden voor 2 stuivers en 7 penningen. De opbrengst per mud was dan 11 gulden 4 stuivers, of 1 — 9 — „ minder, welk bedrag hier natuurlijk ook ten laste van het arbeidsloon kwam.

De Vroedschap stelde ook dit request in handen van Heeren Gecommitteerden tot de rijding, die „verscheide malen met den anderen gebesoigneerd en met de supplianten gesproken hebbende", daarover in de vergadering van de Vroedschap van 12 September 1782 rapport uitbrachten.

Wat betreft de klachten over den „kwijnenden staat" der